

prieš egzaminą

10 žingsnių

atnaujinta
serija

Violeta Dumčiuvienė, Nijolė Globienė, Vilma Dulevičienė, Danutė Visockienė

LIETUVIŲ KALBA

Turinys

Pratarmė • 5

I žingsnis. RENESANSO LITERATŪRA • 6

Epochos charakteristika • 6

Rašytojų vizitinės kortelės • 7

Kūrinių apžvalga • 7

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 10

Rašymo teorija. Literatūrinio ir samprotavimo rašinių rašymo praktika • 10

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 12

ĮSIVERTINIMAS • 14

Žinios • 14

Gebėjimai • 15

Kūrybinės užduotys • 15

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 16

II žingsnis. BAROKO IR APŠVIETOS LITERATŪRA • 21

Baroko epochos charakteristika • 21

Rašytojo vizitinė kortelė • 22

Kūrinių apžvalga • 22

Apšvietos epochos charakteristika • 23

Rašytojo vizitinė kortelė • 24

Kūrinių apžvalga • 24

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 25

Rašymo teorija. Temos pavadinimo analizė.

Pagrindinės minties formulavimas • 25

Rašymo praktika. Doros samprata • 26

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 28

ĮSIVERTINIMAS • 31

Žinios • 31

Gebėjimai • 31

Kūrybinės užduotys • 32

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 33

III žingsnis. ROMANTIZMO LITERATŪRA • 38

Epochos charakteristika • 38

Rašytojų vizitinės kortelės • 39

Kūrinių apžvalga • 41

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 46

Rašymo teorija. Literatūrinio ir samprotavimo rašinių teiginiai • 46

Rašymo praktika. Tėvynės samprata • 47

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 49

ĮSIVERTINIMAS • 51

Žinios • 51

Gebėjimai • 51

Kūrybinės užduotys • 52

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 53

IV žingsnis. REALIZMO IR NEOROMANTIZMO

LITERATŪRA • 58

Epochos charakteristika • 58

Rašytojų vizitinės kortelės • 59

Kūrinių apžvalga • 60

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 63

Rašymo teorija. Samprotavimo rašinio problema • 63

Rašymo praktika. Pasirinkimo tema • 64

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 66

ĮSIVERTINIMAS • 69

Žinios • 69

Gebėjimai • 70

Kūrybinės užduotys • 71

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 72

V žingsnis. XX A. VIDURIO MODERNIOJI

LITERATŪRA • 76

Epochos charakteristika • 76

Rašytojų vizitinės kortelės • 77

Kūrinių apžvalga • 78

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 83

Rašymo teorija. Kontekstai • 83

Rašymo praktika. Žmogaus dvilypumo tema • 85

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 87

ĮSIVERTINIMAS • 89

Žinios • 89

Gebėjimai • 90

Kūrybinės užduotys • 90

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 91

VI žingsnis. XX A. VIDURIO KATASTROFŲ

LITERATŪRA (PROZA) • 95

Epochos charakteristika • 95

Rašytojų vizitinės kortelės • 96

Kūrinių apžvalga • 96

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 98

Rašymo teorija. Dėstymo pastraipos struktūra • 98

Rašymo praktika. Kančios tema rašiniuose • 100

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 102

ĮSIVERTINIMAS • 105

Žinios • 105

Gebėjimai • 106

Kūrybinės užduotys • 106

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 107

VII žingsnis. XX A. VIDURIO KATASTROFŲ**LITERATŪRA (POEZIJA) • 111**

Rašytojų vizitinės kortelės • 111

Kūrinių apžvalga • 112

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 115

Rašymo teorija. Dėstymo pastraipų siejimas • 115

Rašymo praktika. Namų tema • 116

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 118**ĮSIVERTINIMAS • 120**

Žinios • 120

Gebėjimai • 121

Kūrybinės užduotys • 121

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 122**VIII žingsnis. MODERNIOJI XX A. II PUSĖS****LITERATŪRA • 125**

Epochos charakteristika • 125

Rašytojų vizitinės kortelės • 126

Kūrinių apžvalga • 127

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA • 131

Rašymo teorija. Įžangos pastraipa • 131

Rašymo praktika. Pareigos tema • 132

RAŠTINGUMO PRATYBOS • 134**ĮSIVERTINIMAS • 137**

Žinios • 137

Gebėjimai • 137

Kūrybinės užduotys • 138

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS • 139**Sutartiniai ženklai****1**

Epochos istorijos ir kultūros apžvalga, glaustas žymiausių asmenybių, kūrėjų ir jų kūrybos pristatymas, trumpa kai kurių programinių kūrinių analizė

Rašymo teorija ir praktika

Raštingumo pratysbos

Lietuvių (negimtosios) kalbos tobulinimas

Įsivertinimas

Patenkinamas pasiekimų lygis

Pagrindinis pasiekimų lygis

Aukštesnysis pasiekimų lygis

Atsakymų internetiniame puslapyje piktograma

Pratarmė

Lietuvių kalbos brandos egzaminas yra nemenkas iššūkis abiturientams: juo tikrinamos ne tik dalyko žinios ir gebėjimai, bet ir mokinio branda, kultūrinis išprusimas. Kad visa, ko išmokta per daugelį metų, taptų savastimi ir nepasimirštu, žinias būtina ne tik kartoti, bet ir gebėti taikyti. Leidinys „Dešimt žingsnių egzamino link“ yra pagalba abiturientui, kuris nori susisteminti literatūros kursą, dar kartą prisiminti, kas yra svarbiausia rašant literatūrinį ir samprotavimo rašinį, įtvirtinti rašybos įgūdžius. Tai ne mokymo ar mokymosi metodinė priemonė, o glaustas lietuvių kalbos ir literatūros kurso sąvadas su įvairiomis užduotimis. Kiekvieną žingsnį sudaro penki žingsneliai: 1) tam tikro laikotarpio istorijos įvykių ir kultūros apžvalga, glaustas žymiausių asmenybių, kūrėjų ir jų kūrybos pristatymas; 2) rašymo teorija ir praktika; 3) raštingumo pratysbos; 4) žinių, gebėjimų ir kūrybiškumo įsivertinimo užduotys; 5) lietuvių (negimtosios) kalbos tobulinimas. Dalis medžiagos pateikiama lentelėmis, nurodant tik esminius dalykus. Rašymo teorijos ir praktikos medžiaga mokiniams leis dar kartą pasitikrinti rašinio kūrimo principų išmanymą. Daug dėmesio skiriama samprotavimo rašinio kontekstams, kurie būtini norint parašyti gerą samprotavimą. Įsivertinimo – žinių, gebėjimų ir kūrybinės užduotys ir klausimai, parengti atsižvelgiant į Bendrųjų ugdymo programų apibrėžiamą patenkinamą, pagrindinį ir aukštesnįjį lygį, leis kiekvienam abiturientui išsiaiškinti savo žinių ir gebėjimų lygį. Tiek įsivertinimo, tiek raštingumo užduočių atsakymai pateikiami „Šviesos“ leidyklos internetiniame puslapyje (www.sviesa.lt **A**).

Kad mokinys tinkamai suvoktų tekstą negimtąja (o ir gimtąja) kalba, gebėtų tam tikra tema bendrauti žodžiu ar raštu, jis turi ne tik lavinti ir plėsti savo žodyną, bet ir įtvirtinti minčių raiškai tinkamas sakinių konstrukcijas. Todėl lietuvių kalbos tobulinimo veikla grindžiama sniego gniūžtės principu. Pirmiausia **kaupiamas žodynas** tam tikra tema. Logiškai susijusių gvildenamos temos sąvokų semantinis laukas, be abejo, nėra baigtinis. Tai veikia pavyzdys, kaip asociacijų metodu derėtų kaupti, plėsti žodyną, rengtis pranešimui ar rašiniui tam tikra tema. Pirmuosiuose žingsniuose suteikiama daugiau pagalbos, paskui jos mažinama. Tačiau pateikiami galimi visų žingsnių (išskyrus apibendrinamąjį – 10 žingsnį) **A** užduočių atsakymai (www.sviesa.lt – **A**).

Toliau ta pačia tema kartojamos, plečiamos **sakinio formulavimo žinios (B užduotys)**. Tikslas – plėsti ir įtvirtinti žinias apie sintaksinius ryšius. Pirmuosiuose žingsniuose pateikiama glausta teorinė informacija, ji vizualizuojama ir duodama pavyzdžių. Jais remiantis prašoma ne tik pritaikyti naują ar pakartotą informaciją (pateikiami ir šios užduoties atsakymai – **A**), bet ir siūloma jėgas išbandyti savarankiškai. Nuo 7 žingsnio informacijos pritaikymo užduotis nebeskiriama.

Minties nuoseklumo, sakinių junglumo, sąsajų raiškai tobulinti skiriamos **C** užduotys. Analogiškai **A** užduočių struktūrai pirmiausia pateikiama glausta, kiek įmanoma sustruktūrinta teorinė medžiaga ir pavyzdžiai. Toliau prašoma išnagrinėtą medžiagą pritaikyti atliekant tam tikras užduotis. Iki 7 žingsnio pateikiami ir **C 2** užduoties atsakymai (**A**). 10 žingsnyje skiriamos apibendrinamosios užduotys.

Tikimės, kad leidinio „Dešimt žingsnių egzamino link“ užduotys skatins ir padės plėsti, pritaikyti literatūros, jos konteksto žinias, turtinti žodyną, tobulinti minčių raišką. Juk viso to prireiks ne tik per egzaminą, bet ir gyvenime.

RENESANSO LITERATŪRA (XIV–XVI a.)

Epochos charakteristika

ISTORINĖS APLINKYBĖS

Livonijos karas (1558–1583).

Liublino unija (1569).

Unija sudarė sąlygas laimėti Livonijos karą, tačiau į LDK ėmė skverbtis lenkų kalba ir kultūra, bajorai ir miestiečiai pradėjo sparčiai lenkėti.

Reformacija (1517). 95 Martyno Liuterio tezės.

Kontrreformacija – opozicija reformacijai. Įsteigtas jėzuitų ordinas buvo pagrindinė Katalikų bažnyčios intelektualinė atrama.

KULTŪROS APŽVALGA

Humanistinė pasaulėžiūra įtvirtino naują požiūrį į žmogų: tai yra laisva, išsilavinusi asmenybė, gebanti savarankiškai priimti sprendimus vadovaudamasi savo sąžine ir protu.

Spausdintos knygos atsiradimas: Gutenbergo „Biblija“ (1454).

Jėzuitai 1570 m. įkūrė Vilniaus kolegiją (nuo 1579 Vilniaus universitetas).

Lietuvos Statutai (1529, 1566, 1589). Lietuviškos teisės kodifikavimas, humanizmo apraiškos – bausmės švelnesnės nei Europos teisynuose.

XV–XVI a. rašomi Lietuvos metraščiai. Svarbiausi – Vidurinis ir Platusis (arba Bychovco kronika), parašyti XVI a. I pusėje. Metraščiuose randame legendą apie Vilniaus įkūrimą. Sukuriama legendinė lietuvių kilmės iš romėnų versija.

ASMENYBĖS

Abraomas Kulvietis – žymiausias reformacijos veikėjas. Įsteigė Vilniuje mokyklą, kuri rengė aukštosios studijoms, turėjo privačią biblioteką. Pirmo viešo laiško „Tikėjimo išpažinimas“, skirto karalienei Bonai Sforcai, autorius. Vertė psalmes, bet pats jų neišspausdino.

Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis – pirmasis žymus lietuvių keliautojas, kartografas (inicijavo pirmojo Lietuvos žemėlapių rengimą), mokslo ir meno mecenatas. Pirmasis iš Radvilų giminės įgijo universitetinį išsilavinimą, taip pat atsivertė į katalikybę. Radvilos-Našlaitėlio „Kelionė į Jeruzalę“ iki pat XX a. buvo svarbiausias informacijos apie Jeruzalę ir Egiptą šaltinis.

SVARBU

Renesansas prasidėjo XIV a. Italijoje, o XV a. išplito visoje Europoje. Tai mokslo ir meno klestėjimo epocha. Renesanso laikotarpio literatūroje vaizduojamas ir aukštinamas laisvas – kritiško proto, išsilavinęs, tvirtas ir stiprus, besidomintis mokslu, menu, politiniu gyvenimu – žmogus. Atskleidžiamas žmogaus ir gamtos ryšys. Daug dėmesio skiriama antikvai ir liaudies kūrybai.

Lietuvių tautinei literatūrai didžiausią įtaką padarė reformacija: ji paskatino raštų gimtąja kalba atsiradimą. Kūriniuose keliamos tautiškumo, patriotiškumo, mokslo svarbos, gimtosios kalbos idėjos.

Rašytojų vizitinės kortelės

MARTYNAS MAŽVYDAS

(apie 1510–1563)

Gimė Vakarų Žemaitijoje, mirė Ragainėje. Tikslūs gyvenimo faktai žinomi tik nuo 1546 m., kada kunigaikščio Albrechto pakviestas išvyko į Karaliaučius.

Studijavo Karaliaučiaus universitete, per dvejus metus jį baigė, įgijo bakalauro laipsnį. Vėliau buvo

paskirtas Ragainės klebonu. Visą gyvenimą skyrė parapijiečių religiniam švietimui, parengė ne vieną religinio turinio knygą lietuvių kalba. Svarbiausias darbas – pirmoji lietuviška knyga „Katekizmas“. Martynas Mažvydas – humanistas, protestantas, eruditas, mokėjo lietuvių, lenkų, lotynų, vokiečių kalbas.

MIKALOJUS DAUKŠA

(tarp 1527 ir 1538–1613)

Gimė Babėnuose (dabar Kėdainių miesto dalis), senoje bajorų šeimoje. Manoma, kad mokėsi viename iš Vakarų Europos universitetų. Lietuviškų

katalikiškų knygų pradininkas. Krakių klebonas, Žemaičių kapitulos kanauninkas. Rūpinosi švieti-

mu (buvo įsteigęs mokyklą prie Krakių bažnyčios). Mirė Varniuose.

Daukša buvo išsilavinęs, mokėjo keletą kalbų, turėjo nemažą biblioteką. Buvo rūpestingas, uolus katalikas, skelbė kontrreformacijos ir humanistines idėjas, patriotas, narsus kovotojas dėl gimtosios kalbos teisių.

JONAS RADVANAS

(apie XVI a. vidurį–po 1592)

Apie Joną Radvaną žinių išlikę nedaug. Kur mokėsi, nežinoma, tačiau jo kūriniai rodo, kad labai gerai mokėjo lotynų kalbą – visi jie parašyti šia kalba. Buvo protestantas evangelikas. Jį globojo Mikalojus Radvila Rudasis. Jonas Radvanas – savotiškas Lietuvos Vergilijus. Buvo nekil-

mingas, bet išsimokslinęs, gerai išmanė klasikinę romėnų literatūrą, humanistas. Jono Radvano kūryba atskleidžia jo meilę tėvynei, jis buvo tikras patriotas, siekė parodyti pasauliui, kokia galinga yra mūsų valstybė ir kokie garbingi žmonės čia gyvena.

Kūrinių apžvalga

AUTORIUS	MARTYNAS MAŽVYDAS
KŪRINYS	„KATEKIZMAS“ (1547) – pirmoji lietuviška knyga. Yra išlikę du jos egzemplioriai. Vienas saugomas Vilniaus, kitas – Torunės universitete (Lenkija).
ŽANRAS	Katekizmas [gr. <i>katēchēsis</i> – pamokymas] – glaustas krikščionių tikybos pagrindų išdėstymas; knyga, kurioje tai išdėstyta.

RAŠYMO TEORIJA IR PRAKTIKA

Rašymo teorija. Literatūrinio ir samprotavimo rašinių rašymo praktika

SAMPROTAVIMO RAŠINIO IR LITERATŪRINIO RAŠINIO PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI

PANAŠUMAI

1. Temos suvokimas (reikšminių žodžių radimas, jų išsiaiškinimas).
2. Pagrindinės minties formulavimas.
3. Aspektų išskyrimas (teiginių formulavimas).
4. Pastraipų kūrimas jas siejant išoriniu (matomu) arba giliuoju (paslėptu) ryšiu. (Išorinis ryšys – kiekviena pastraipa pradeda siejamuoju žodžiu; gilusis – siejamieji žodžiai yra vidury teiginio).
5. Pastraipų baigimas dalinėmis išvadomis.
6. Rėmimasis literatūra.
7. Privalomo autoriaus pasirinkto kūrinio kontekstas.

SKIRTUMAI

SAMPROTAVIMO RAŠINYS

1. Samprotavimo rašinio objektas – problema.
2. Privaloma remtis **bent vienu** iš trijų nurodytų šalia temos autorių.
3. Problemos analizė.
4. Rėmimasis kultūrine patirtimi.

LITERATŪRINIS RAŠINYS

1. Literatūrinio rašinio objektas – literatūros kūrinys, kurį reikia analizuoti.
2. Būtina remtis **dviem** autoriais – vienu iš pateikto sąrašo, kitą **programinį** autorių pasirinkti savo nuožiūra (jis gali būti ir iš sąrašo).
3. Temos plėtotė, paremta kūrinio analize ir interpretacija.
4. Dėmesys kalbinei raiškai.

Rašymo praktika. Kalbos tema

PROBLEMOS AKTUALIZAVIMO KONTEKSTAS

Tradicija

Kalba yra vienas iš svarbiausių tautos, žmogaus tapatumo, priklausymo vienai ar kitai tautai požymių. Mūsų tauta iki XVI a. neturėjo savo rašto, tik Renesanso epochoje pasirodė pirmosios lietuviškos knygos. Kalba žmogui suteikia galios, leidžia valdyti visas kitas gyvybes. Žodžio galia yra įprasminama Šventajame Rašte, tautosakoje, rašytojai kalbos (žodžio) reikšmę atskleidžia savo kūryboje.

Modernybė

Prasidėjusi vertybių krizė keičia požiūrį ir į gimtąją kalbą. Viešojoje erdvėje vis dažniau diskutuojama apie lietuvių kalbos likimą. Nederėtų užmiršti profesoriaus kalbininko Vytauto Vitkausko minčių, kad „tauta ir kalba – tai vienas statinys“ ir kad „kalba turi tautą suvienyti“. (www.skrastas.lt/.../lietuva/...lietuvas.../kalbos_likimas_priklausio_nuo)

BIBLIJA

Žodžio **kuriamoji galia** parodoma jau Šventajame Rašte:¹ „Pradžioje buvo Žodis. / Tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas. / ² Jis pradžioje buvo pas Dievą. / ³ Visa per jį atsirado / ir be jo neatsirado nieko, / kas tik yra atsiradę.“ (biblija.lt/index.aspx?cmp=reading&doc=BiblijaRKK1998_Pr_11)

Senajame Testamente rasime ir legendą apie Babelio bokštą. Ji paaiškina ne tik pasaulio kalbų įvairovę ar pirmųjų dangoraižių kilmę. Ši legenda liudija, kad žmonės, kalbėdami viena kalba, galėtų įgyvendinti visa, ką sumanytų. „Štai! Jie yra viena tauta ir visi kalba ta pačia kalba. Tai yra tik jų užsimanymų pradžia! Ką tik jie užsimos daryti, nieko nebus jiems negalimo! Eime, nuženkime ir sumaišykime jų kalbą, kad nebesuprastų, ką sako vienas kitam.“ (*Šventasis Raštas. Senasis Testamentas. Vertė prof. Antanas Rubšys. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998*)

TAUTOSAKA

„Kokia kalba – tokia galva“; „Lipšni kalba malšina apmaudą“... Apie **magišką žodžio galią** įrodymų tautosakoje gausu. Užkalbant esą galima prisivilioti mylimąjį, išgyti nuo išgąščio, susirgus „rože“, nuo gyvatės įkandimo ir t. t. Padavimuose, mitologinėse sakmėse, pasakose rasime ne vieną pavyzdį, rodantį, kokią didelę reikšmę turėjo vardo atspėjimas. Prisiminkime, pavyzdžiui, pasaką „Eglė žalčių karalienė“.

Lietuvių folkloro chrestomatija. Parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė. Vilnius: Regnum fondas, 1999

LITERATŪRA APIE GIMTĄJĄ KALBĄ

M. Mažvydas. *Katekizmas (Knygelės pačios bylo lietuvininkump ir žemaičiump);*
M. Daukša. *Postilė (Prakalba į malonųjį skaitytoją);*
K. Donelaitis. *Metai; Maironis.* *Pavasario balsai; Šatrijos Ragana. Sename dvare;*
Just. Marcinkevičius. *Mažvydas, eilėraščiai ir kt.*

SAMPROTAVIMO RAŠINYS

Tema	Aspektai	Problemoms
<i>Kodėl gimtoji kalba yra vertybė?</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gimtoji kalba – žmogaus išskirtinumo pagrindas. 2. Gimtoji kalba – tautą vienijantis veiksnys. 3. Gimtoji kalba – tautos išlikimo pagrindas. 	Per mažai reikalaujama viešojoje erdvėje kalbėti taisyklingai. Skurdus žodynas, nemažai dalių jaunų žmonių lengviau mintis reikšti užsienio nei gimtąja kalba. Menkstantis gimtosios kalbos prestižas. Žemas raštingumo lygis.

Susidomėjimas mūsų kalba neslūgsta ir šiandien. Ją tiria viso pasaulio kalbininkai. Garsus prancūzų kalbininkas Antuanas Mejė (Antoine Meillet) XX amžiuje visai Europai yra pasakęs: „Tas, kuris nori žinoti, kaip kalbėjo mūsų proseneliai, turi atvažiuoti pasiklausyti, kaip kalba lietuvis valstietis.“ (www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-11-irena-andrukaitiene...)

Lietuvių kalba įdomi savo tarmėmis. Deja, daug jaunų žmonių ne tik nebemoka savo tėvų tarmės, bet kartais jos net gėdijasi. Šiandien tik vienas kitas jaunas žmogus galėtų pritarti rašytojui Romualdai Granauskai, kad „Tarmė – lyg apatiniai marškiniai, prigludę prie kūno, mes jų net nejaučiam. O bendrinė kalba – visai kas kita. Tai jau kelnės ir švarkas, kuriais būtina apsivilkti, kai eisi atsakinėti.“ (Romualdas Granauskas. *Trečias gyvenimas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2014)

Siekdami parodyti tarmių svarbą ir unikalumą kalbininkai 2013 metus buvo paskelbę Tarmių metais. Didelė problema – jaunosios kartos požiūris į kalbą. Juk, anot kalbininkės Ritos Miliūnaitės, „Kalba yra neatsiejama nuo tų, kurie ją vartoja. Ji labai greitai išduoda, kas esi, koks esi, kuo gyveni.“ (www.bernardinai.lt/...rita-milunaite-kokie-busim-mes-patys-tokia-bus-ir)

Apie kalbos, kaip tautos, išlikimo pagrindą, įtikinamai kalbėjo rusų pedagogas, psichologas K. D. Ušinskis: „Atimkite iš tautos viską, – ir ji viską gali atgauti; bet atimkite kalbą, – ir tauta niekuomet jos daugiau nebesukurs [...]“

Giedrė Stunžienė. *Gimtosios kalbos reikšmė asmenybės ugdymui*. www.satenai.lt, 2010-03

GALIMOS RAŠINIŲ TEMOS

1. Kodėl šiandien reikia rūpintis gimtąja kalba?
2. Ar šių dienų žmonės supranta žodžio galią ir moka ją naudotis?
3. Kova už kalbą modernioje pasaulyje – tai kova su vėjo malūnais. Pagrįskite arba paneikite šį teiginį
4. Gimtosios kalbos tema lietuvių literatūroje

RAŠTINGUMO PRATYBOS

Rašyba

Irašykite praleistas raides, skliaustuose pabraukite tinkamą variantą. A

(Kurgi, kur gi), sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėt____ šių tr____jų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visais amžiais žmonės kalbėjo savo gimt____ja kalba ir visados r____pinosi ją išlaikyti, turtinti, tobulinti ir gr____žinti. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio niekingo žemės užkampio, kur nebūt____ vartojama sava kalba. T____ja kalba paprastai visi rašo įstat____mus, j____ja leidžia savosios ir svetimų tautų istorijas, senas ir naujas, j____ja aptaria visus valst____bės reikalus, ją graž____i ir pador____i vartoja visok____is atv____jais Bažn____čioje, tarn____boje, namie. Pati prigimtis visus to moko ir kiekvienas beveik iš motinos kr____ties įgauna potraukį į sav____j____ kalbą – ją mielai vartoti, išlaikyti ir propaguoti.

<...> Ne žemės derl____mu, ne drabužių skirting____mu, ne šalies graž____mu, ne miestų ir pilių tvirt____mu g____vuojama tautos, bet daugiausia išlaik____damos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendr____mą, santaiką ir brol____šką meilę. Kalba yra bendras meilės r____šys, vien____bės motina, piliet____škumo tėvas, valst____bės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi s____ntaiką, vien____bę ir gerovę. Sunaikink ją – užtemdysi saulę danguje, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi g____v____bę ir garbę. Kas išsklaidė ir išvaikė tuos, kurie buvo pastat____bokštą iki pat debesų, norėdami išgarsinti savo vardą? Kalbų nesantaika. Kas daugiausia pradėjo kovas, maištus ir sukil____mus pasaulyje? Kalbų skirtingumas. Visos nesantaikos tarp tautų, visi šmei____tai, vienos tautos niekin____mas kitos, visa tai kilo iš kalbų skirting____mo, kaip iš visokio s____m____šio šaknų.

Mikalojus Daukša. *Prakalba į malonųjį skaitytoją* (www.upc.smm.lt/naujienos/chrestomatija)

ĮSIDĖMĖTINA!

Įvardžiuotinių formų galūnių rašyba:

Vns. G. -ąją
Vns. Įn. -ąja
Dgs. K -ųjų
Dgs. G. -ąšias.

- Šalutiniai sąlygos sakiniai pradedami jungtukais *jei, jeigu*.
- Pažyminiai (*koks? kokia?*), einantys po pažymimojo žodžio, skiriami kableliais, sakinio gale – brūkšniais.

Nosinių nerašome:

Vns. N. -ajam, -ajai
Vns. Vt. -ajame

įtakoti = lemti, daryti įtaką
pasimesti = suglumti, sutrikti, sumišti
kaip pavyzdžiui = pavyzdžiui

Skyryba

Padėkite trūkstamus skyrybos ženklus. A

Tačiau ir šiandien pavojų lietuvių kalbai nemaža ją reikia saugoti nuo svetimų įtakų jei mums rūpi jos tradicijos tęstinumo ir grynumo klausimas. <...> Pateiksiu porą pavyzdžių iš mūsų kasdienybės. Poetas Marcelijus Martinaitis visai neseniai jubiliejiname interviu atkreipė dėmesį kad jau net rašytojai paveikti rinkos kalbos apie kūrybą sako projektas produkcija pelnas. Taip pat ir iš dar vieno kultūros bastiono universiteto patirties panašiai kaip ir Rašytojų sąjunga visada buvusio toli nuo rinkos kalbos. Mes įrašomi į mobiliąją mokslininkų

grupę mus nuolat ragina dalyvauti projektuose ir iš jų išgyventi. Projektuose mus įdarbina tarsi statybų darbų vykdytojais. Prie to netgi pradedame priprasti bet štai mes prisitaikę prie rinkos sąlygų pasirodo taip pat kaip ir rašytojai gaminame tam tikros rūšies produkciją. <...> Išėitų kad mes mokome ne studentą gražus lotyniškos kilmės žodis reiškiantis uoliai mokslo siekiančią asmenybę aukštajai dvasinei kultūrai atsidavusį individą o gaminame produktą rinkai.

Tarp kitko prieš metus iš skaitytojų mus perkrikštijo bibliotekos vartotojais. Lietuviškos spaudos draudimo laikotarpio šviesuoliai save vadino Tėvynės knygos ir kalbos mylėtojais. O mes vartojame be proto be perstojo vartojame daug ir viską iš eilės. Vartojame kalbą. Jeigu jau esame bibliotekos vartotojai tai logiškai mąstant išėitų ir knygų vartotojai? Galgi pradėsime vartoti Tėvynę?

<...> Jeigu norime išsilaikyti kaip tauta ir kaip valstybė turime tęsti jų kalbos politiką ginti gimtosios kalbos savitumą saugoti nuo svetimų kalbų įtakų ją gryninti ir turtinti nesivaikyti svetimų madų rūpintis savos terminijos kūrimu.

Esu įsitikinusi kad gryna gimtoji kalba yra protėvių paliktas mūsų lietuviškumo arba tapatumo pagaliau valstybingumo išlikimo sertifikatas ir dabar ji lieka mūsų didysis mūsų vienintelis taikus ginklas prieš visokias svetimas jėgas ir įtakas ir iš Rytų ir iš Vakarų.

J. Basanavičius: „Toks dabar išsilgimas rašyto žodžio prigimtoje kalboje“.
Prof. habil. dr. Regina Koženiausienės pranešimo, skaityto 2011 05 06 Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienos minėjime Seime, ištrauka // *Literatūra ir menas*. 2011-05-06, Nr. 3330

Kalbos kultūra

Ištaisykite kalbos kultūros klaidas. A

- Martynas Mažvydas savo gyvenimą pašventė parapijiečių švietimui ir religinio turinio knygų rengimui.
- Martynas Mažvydas pagrinde dirbo rengdamas religinio turinio knygas, taip pat yra išlikę laiškų, kurie atspindi to laikmečio gyvenimą.
- Reformacija įtakojo knygų leidimą gimtąja kalba.
- Išsiaiškinus teoriją sekantis žingsnis bus žinių taikymas praktiškai.
- Mikalojaus Daukšos „Prakalba į malonųjį skaitytoją“ ypatingai svarbus kūrinys lietuviams.
- Aprašydamas Lietuvos miškus Jonas Radvanas naudoja daug epitetų.
- Norėdamas pilnai atsakyti į mokytojos pateiktą klausimą apie Mikalojaus Daukšos „Prakalbos į malonųjį skaitytoją“ kalbą, pirmiausia išsirink visas sutiktas menines priemones.
- Hamletas, siekdamas išsiaiškinti tiesą, pasikviečia artistus, kurie turi suvaidinti sceną iš antikinio kūrinio – reiškia, galime daryti prielaidą, kad jis gerai išmano antikinę literatūrą.
- Patekę į pasalą kariai pasimetė ir leidosi bėgti.
- Apie kalbą rašė ne vienas autorius, kaip pavyzdžiui, Mikalojus Daukša, Justinas Marcinkevičius.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

ĮSIVERTINIMAS

Žinios **A**

1. Įvardykite ir apibūdinkite Renesanso epochos pasaulėžiūrą.
2. Įvardykite 2–3 idėjas, aukštinamas Renesanso rašytojų kūrinuose.
3. 2–3 sakiniais apibūdinkite Martyną Mažvydą – kultūros veikėją.
4. Kokį argumentą „Prakalbos į malonųjį skaitytoją“ 5 pastraipoje (www.upc.smm.lt/naujienos/chrestomatija, p. 69) pasitelkė Mikalojus Daukša siekdamas parodyti kalbos svarbą tautai? Atpažinkite, iš kur šis argumentas.

1. Nusakykite istorinę LDK situaciją. Nurodykite, kokie istoriniai įvykiai lėmė nacionalinės kultūros raidą.
2. Išskirkite 4–5 faktus, siejančius Martyną Mažvydą ir Mikalojų Daukšą.
3. Tiek Jono Radvano „Radviliada“, tiek Mikalojaus Husoviano „Giesmė apie stumbrą“ – panegiriniai kūriniai. Palyginkite, ką šlovina abu autoriai, koks jų tikslas.

1. Renesanso laikotarpiu atsigręžiama į praeitį. Nutarkite, kuri epocha žavėjo Renesanso epochos šviesuolius. Kodėl? Savo nuomonę pagrįskite 2–3 argumentais.
2. Įvertinkite Martyno Mažvydo ir Mikalojaus Daukšos nuopelnus Lietuvos kultūrai.
3. Atskleiskite Mikalojaus Daukšos požiūrį į kalbą. Savo nuomonę pagrįskite istoriniu kontekstu ir „Postilės“ prakalba.

Gebėjimai

1. Perskaitykite Mikalojaus Daukšos „Prakalbos į malonųjį skaitytoją“ 2 pastraipą (www.upc.smm.lt/naujienos/chrestomatija, p. 69) ir klausimo forma užrašykite ištraukoje keliamą problemą.
2. Įvardykite meninės raiškos priemones, kurias Daukša vartoja apibūdindamas tautą (3 pastraipa), niekinančią gimtąją kalbą.
3. Suformuluokite ir parašykite Martyno Mažvydo ir Mikalojaus Daukšos prakalbose keliamas idėjas. Įvardykite šių prakalbų adresatus.

1. Nustatykite, kurioje vėlesnėje epochoje buvo svarbios idėjos ir problemos, keliamos „Prakalboje į malonųjį skaitytoją“. Pagrįskite istoriniu kontekstu.
2. Perskaitykite 3–4 pastraipas. Aptarkite 4 pastraipos struktūrą. Ar ji tinkama? Savo nuomonę pagrįskite.
3. Nustatykite, kokiais šaltiniais remiasi Daukša argumentuodamas savo teiginius. Pagrįskite kūriniumi.

1. Remdamiesi epochos kontekstu paaiškinkite, apie kokias eretikų ir klaidingų mokslų žabangas kalba autorius šioje ištraukoje: „Iš čia kaip iš strėlinės galėsite traukti aštrias strėles, kuriomis perversite ir beveik sunaikinsite ir eretikų žabangas, ir klaidingų mokslų apgaules, ir naujus piktžodžiavimus.“ (8 pastraipa)
2. Albinas Jovaišas teigia: „Prakalboje į malonųjį skaitytoją“ ryškiai atsispindi Mikalojaus Daukšos demokratiškas nusiteikimas.“ Remdamiesi prakalba argumentuotai pagrįskite profesoriaus teiginį.
3. Palyginkite Jono Radvano sukurtą Radvilos Rudojo paveikslą su pasirinktu antikos epo herojaus paveikslu.

Kūrybinės užduotys

Išsiaiškinkite temos „Ar moderniaame pasaulyje žodis nepraranda savo vertės?“ reikšminius žodžius. Suformuluokite po 3 teiginius „už“ ir „prieš“.

Prisiminkite humanistinės pasaulėžiūros principus ir svarbiausius Renesanso epochos kultūros veikėjų darbus. Parinkite 3–4 argumentus rašinio „Kokį žmogų galime vadinti Renesanso žmogumi?“ pastraipai arba suformuluokite 3–4 šio rašinio tezes.

Kalbininkė Rita Miliūnaitė teigia: „Kalba yra neatsiejama nuo tų, kurie ją vartoja. Ji labai greitai išduoda, kas esi, koks esi, kuo gyveni.“ Suformuluokite problemą, numatykite aspektus, formuluokite teminius sakinius, atspindinčius jūsų nuomonę, ir remdamiesi istoriniu, kultūriniu ar literatūriniu kontekstais parinkite po 2–3 argumentus teiginiams pagrįsti.

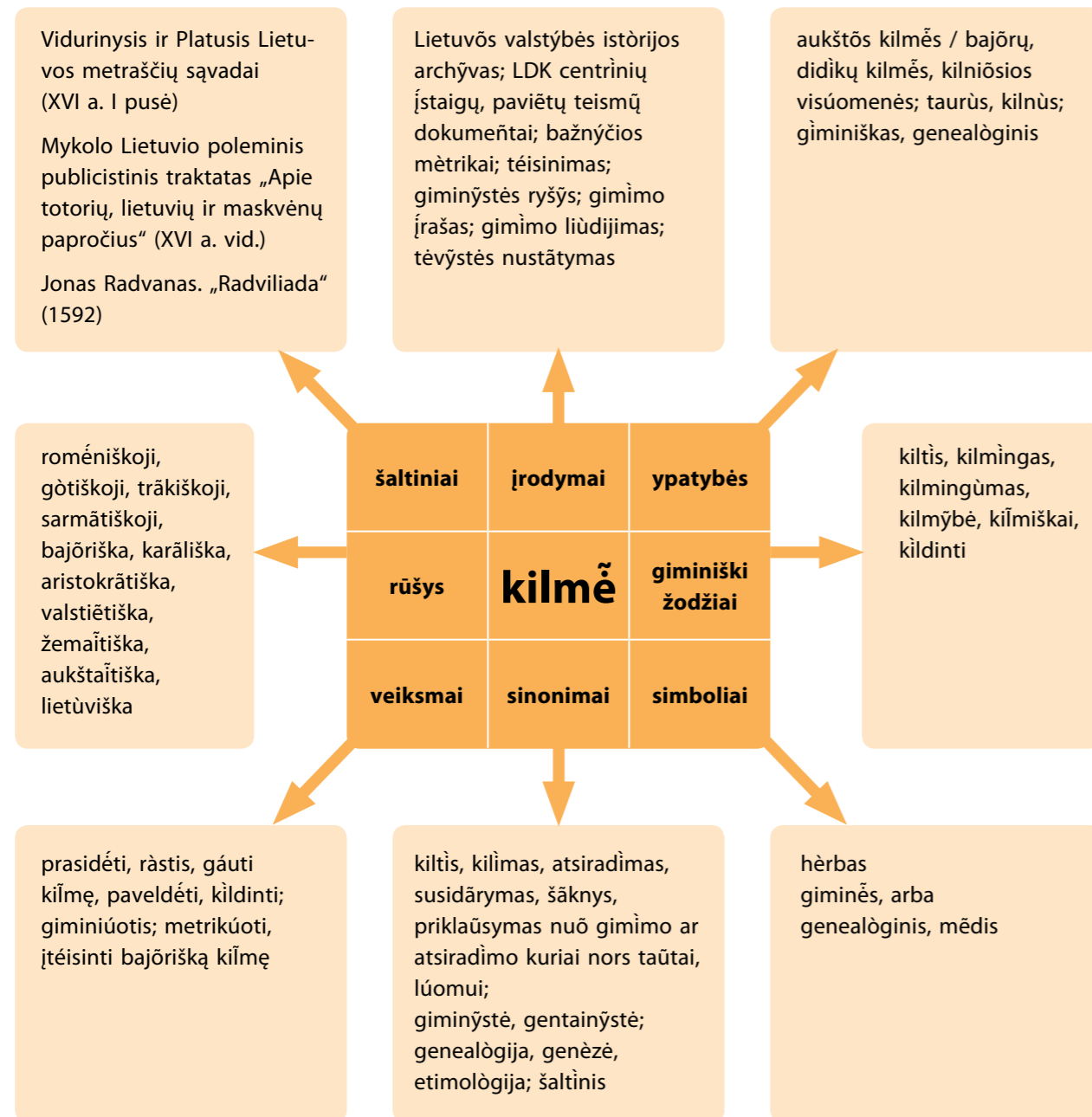

LIETUVIŲ (NEGIMTOSIOS) KALBOS TOBULINIMAS

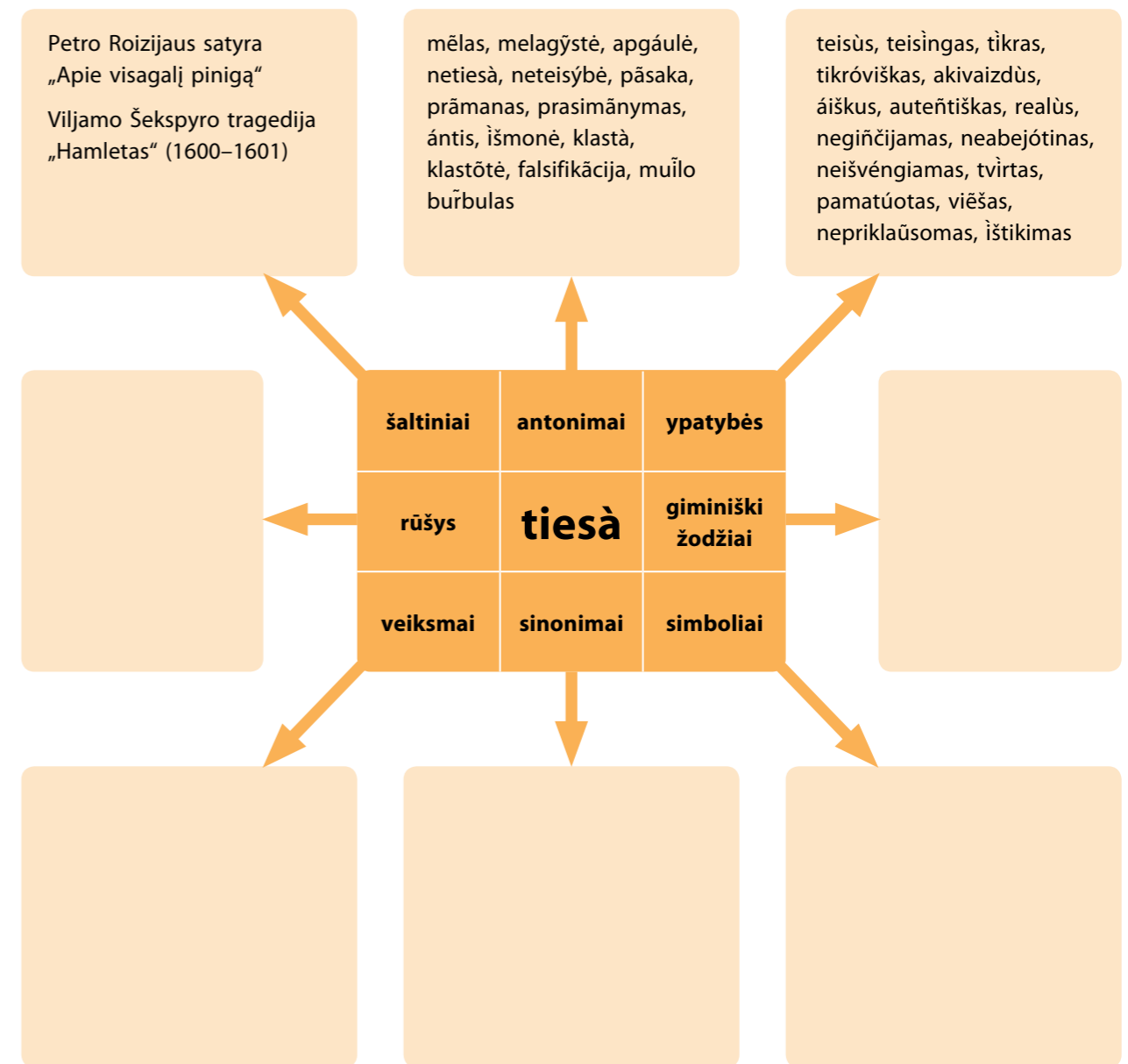
A

Lengviau įsiminti leksinę medžiagą, numatyti rengiamo pranešimo arba rašinio gaires, greičiau apčiuopti jo struktūrą padeda semantinių asociacijų metodas, t. y. logiškai susijusių tam tikrų gvildenamos temos sąvokų semantinis laukas.

1. Išnagrinėkite pateiktą žodžio *kilmė* semantinio lauko pavyzdį.

2. Remdamiesi pavyzdžiu baikite pildyti žodžio *tiesa* semantinio lauko lentelę (atlikę užduotį galite palyginti). (Galimas lentelės užpildymo variantas pateikiamas adresu www.sviesa.lt)

B

Nors lietuvių kalbos žodžių tvarka sakinyje yra laisva, formuluojant sakinį patartina laikytis **apibendrintos** sakinio dalių tarpusavio ryšių **struktūros**.

Sakinio gramatinį centrą sudaro **veiksny** (dažniausiai reiškiamas **daiktavardžio ar įvardžio vardininku**) ir **tarinys** (dažniausiai reiškiamas veiksmažodžių asmenuojamosiomis formomis ir dalyviais). Veiksny ir tarinys sakinyje yra susiję tarpusavio sąsajos ryšiu, o tarinys su **papildiniu, pažyminiu ir aplinkybėmis** – prijungiamu ryšiu. Visos penkios sakinio dalys – veiksnys, tarinys, papildinys, pažyminys ir aplinkybės – gali būti išplėtos pažyminiais, papildiniais ir aplinkybėmis. Tačiau nė viena iš jų negali būti išplėsta veiksniais ar tariniais. Sakinio kaip hierarchinės struktūros suvokimas padeda mintis formuluoti logiškai.

